

Rakousko-uherské válečné loďstvo na fotografiích Rudolfa Brunera-Dvořáka v Archivu Národního technického muzea v Praze. Příspěvek k identifikaci jednotlivých snímků

Jan HOZÁK

ANOTACE: Fotograf Rudolf Bruner-Dvořák byl v období 1906–1914 nejvýraznější osobností, jež ve svém díle zachytila budování a vyzbrojování rakousko-uherského válečného loďstva. Díky svému ochránci, následníkovi trůnu Franzi Ferdinandovi d'Este, pronikl nejen na loď mezi námořníky během výcviku, ale i do centra dění v přístavech a loděnicích. Účastnil se inspekčních cest admirality a jednání hlav států na nejvyšší úrovni. Tento článek přibližuje metodiku identifikace jeho 144 snímků zachovaných v anonymitě ve sbírce fotografií Archivu Národního technického muzea v Praze.

Tento článek přináší bližší informace o souboru fotografií s námětem rakousko-uherských válečných lodí na Jadranu, které mezi léty 1906 až 1914 pořídil vynikající český reportážní fotograf Rudolf Bruner-Dvořák. Jde především o 134 kusů skleněných negativů formátu 18 × 24 cm a dále o 14 originálních pozitivů, z nichž 10 kusů je signováno slepotiskem nebo razítkem autora; k pěti z nich je v archivu dochován současně také negativ. Jeden z pozitivů není přímo prokazatelný, ale na základě vlastní zkušenosti se zkoumaným materiálem, provedením záběru, číselným označením od autora a zejména kvalitou papíru a narůžovělým tónem citlivé vrstvy jsme přesvědčeni, že běží o originál Rudolfa Brunera-Dvořáka (pozitiv signatury P 37.334 – křižník Zenta v suchém doku v Terstu, nedatováno, snad 1911–1912, kdy byla loď přezbrojována).¹ Dříve než přistoupíme k vlastnímu tématu našeho článku, zastavme se ještě krátce u osobnosti fotografa a doby, v níž byly zkoumané snímky pořízeny. Rudolf Bruner-Dvořák (1864–1921) přišel do Prahy roku 1889 z Přelouče, svého rodiště, kde provozoval krátce svou fotografickou živnost. Ateliérová fotografie jej však neuspokojovala. Toužil přinášet aktuální obrazová svědectví ze zajímavých událostí doby, počínaje politikou přes kulturu, průmysl, techniku, vojenská cvičení a společenské akce až ke sportu. Po příchodu do Prahy se díky svým fotografiím, které již vycházely v novinových a časopiseckých reprodukcích, rychle etabloval v tehdejší společnosti a získával zajímavé zakázky. O růst jeho popularity se zasloužily např. fotografické reportáže z velkých pražských výstav v letech 1891, 1895 a 1898. Pravděpodobně již v době Jubilejní výstavy 1891 se díky svým fotografiím seznámil s Františkem Ferdinandem d'Este, kterého zveřejnil při návštěvě výstaviště a jenž zakrátko svou přízní a zakázkami mimořádně ovlivnil profesní a vlastně i životní dráhu Rudolfa Bru-

nera-Dvořáka. Od tohoto roku mohl užívat čestný titul „Momentní fotograf Jeho císařské a královské Výsosti Nejosvícenějšího pana arcivévody Františka Ferdinanda Rakouského z Este“. V roce 1900, kdy se Ferdinand d'Este oženil s hraběnkou Žofií Chotkovou (ode dne svatby vévodkyní z Hohenbergu), měl již fotograf takovou důvěru následníka trůnu, že byl zván k zachycení výlučně soukromých setkání šlechtických kruhů, na hony, uzavřené oslavy i k fotografování rodiny ve volném čase, ať to bylo doma na Konopišti, nebo později např. ve Švýcarsku ve Svatém Mořici. Od konce 19. století vedla již přímá cesta k zakázkám fotografování vojenských událostí, pozemních i námořních manévřů v čase prudkého zbrojení a zvyšujícího se politického napětí. František Ferdinand d'Este konal jako hlavní inspektor armády a admirál válečného loďstva řadu různých inspekčních cest na Jadran, do Terstu, Puly či Boky Kotor-ské, kde sledoval a řídil budování nového rakousko-uherského válečného loďstva, účastnil se hlavních cvičení a slavností při spouštění lodí na vodu. Při těchto akcích byl Rudolf Bruner-

číslem 11.853 a–ch. Ačkoliv mezi zápisy uplynulo 12 let, tvoří i tyto snímky nedílnou součást hlavního souboru a jejich opožděný zápis si dovedeme vysvětlit jen tím, že byly někde založeny a po letech se objevily a byly dodatečně zapsány. Všechny tyto negativy byly popsány jen obecně jako celky: „Snímky lodí rakousko-uherského válečného loďstva na Jadranu v letech 1906–1914, původní negativy R. Brunera-Dvořáka.“ Takový zápis byl uveden i na katalogové kartě pro badatele a správce sbírky. Z události byla zmíněna jen návštěva britských válečných lodí v Terstu roku 1908. To však bylo zapsáno jen v inventární knize, avšak fotografie takto označené v řadě případů nesouhlasily s faktickým obsahem. Zachycené události nebyly zmíněny vůbec, tím méně jednotlivé typy lodí, datace velmi neurčitá, nejčastěji se uváděly přibližné roky kolem 1908–1910. Místně převažoval Terst, často je uváděn jen Jadran nebo dobově Adria (což možná vycházelo i z popisů původních obálek). Tento stav nemá být kritikou tehdejšího kurátora (kurátorky) fotografické sbírky, ale pouze chceme postihnout výchozí stav zkoumaného materiálu. Část fotografy pozůstalosti, která tehdy byla do NTM (pravděpodobně Ing. Jaroslavem Rijáčkem) předána, čítala cca 1 150 skleněných negativů z různých oborů techniky (průmyslové podniky, automobily, lodě, cyklistika, letectví, stavitelství atd.). Detailní určení každého jednotlivého skla předpokládalo proniknout hlouběji do tématu, seznámit se s literaturou, pracovat s prameny, s tiskem, porovnávat snímky z jiných sbírek. Dovedeme si představit, že k takovému postupu nebyly tehdy podmínky ani čas. K úplnosti ještě uvedme, že technická kvalita negativů je dodnes velmi dobrá, pouze č. 11.286 neexistuje, byl v minulosti rozbit při manipulaci. Negativ 11.300 je prasklý, byl však naskenován a v počítači upraven. Všechny negativy byly v letech 2013–2014 naskenovány v rozlišení 600 dpi a jsou v elektronické verzi archivovány a k dispozici badatelské veřejnosti. Nyní ještě několik slov k originálním pozitivům. Jde o signatury P 37.330–P 37.343 a P 26.889 a P 26.892. Ačkoliv běží o tematicky různorodou skupinu, měly tyto fotografie pro bližší určení řady snímků mimořádný význam, což vyplývá z dalšího výkladu. Fotografická sbírka Archivu NTM má dvě větve – negativy (označeny pouze číslem) a pozitivy (označeny před číslem velkým písmenem P).

■ Poznámky

1 Na tomto místě je třeba uvést několik formálních poznámek, bez nichž by nebyla možná orientace po materiálu, jehož rozsah poněkud přesahuje možnosti tohoto článku. U fotografií je k pochopení nezbytná konfrontace s vlastním obrazem, což bohužel rozsah našeho článku čtenáři většinou neumožní. Budeme se tedy nuceni často uchýlit jen k textové charakteristice fotografií. Signatury snímků se budeme snažit uvádět úsporně, leč z důvodů jednoznačnosti, dobré orientace po materiálu a možnosti jeho dalšího dohledání a výzkumu se tomu nevyhneme. Nyní několik informací o zkoumaném souboru. Negativy jsou zapsány v Archivu NTM ve fondu 800 (sbírka fotografií) pod signaturami 11.256–11.381. Ty byly zpracovány a zapsány do inventární knihy v letech 1970–1971. K nim přibyl v roce 1983 ještě další malý soubor 9 negativů pod

-Dvořák často pověřen, aby je dokumentoval. Vrcholem pak bylo fotografování schůzek na nejvyšší úrovni mezi Františkem Ferdinandem a německým císařem Vilémem II., např. v Brioni v březnu 1912 nebo na zámku Miramare v březnu 1914. Toto všechno stavělo Brunera-Dvořáka do zcela výjimečného postavení mezi oficiálními fotografy válečného loďstva a on to dovedl využít. Byť nebyl jediný, jeho stopa zůstala nejen v českém prostředí velmi výrazná.² Negativy, o nichž v tomto článku pojednáváme, nejsou samozřejmě všechny, jež fotograf na Jadranu pořídil. Netroufáme si ani odhadovat, jaké procento z celkového množství je zastoupeno. Chybí zcela např. snímky ze slavností při spuštění lodí na vodu (bitevní loď S.M.S. Franz Ferdinand d'Este, bitevní loď S.M.S. Viribus Unitis, odkud známe řadu fotografií z jiných institucí i ze soukromých sbírek). Z tematického hlediska je třeba také zdůraznit, že náš soubor neobsahuje jen snímky bitevních lodí. Rudolf Bruner-Dvořák, tak jako každý reportážní fotograf, využíval své přítomnosti v Terstu, v Pule a Brioni, fotografoval také hotely, města, nábřeží, momentky na molu v civilním přístavu, osobní lodě Rakouského Lloydů v Terstu, obchodní nákladní lodě kotvící v přístavu, sportovní a rybářské plachetnice. Nacházíme i různé žánrové snímky, např. západ slunce na moři, pohledy na vzdutou hladinu při bouři nebo rozvlněnou stopu od lodních šroubů, potopenou plachetnici, krajinu v okolí Terstu, průliv Fažana, zámek Miramare a další. U snímků válečných lodí jsou přiblíženy celkové pohledy plavidel, ale také polodetaily nástaveb, výzbroj a zejména dění na palubě lodí, jak při oficiálních příležitostech, např. slavnostní nástup námořníků, tak i neformální pózování v čase odpočinku. Tyto snímky dokládají, že fotograf měl možnost pobývat na lodi několik dní, že se účastnil celého cvičení a pravděpodobně se dokázal částečně sžít s posádkou, takže mohl aranžovat i některé skupinové snímky.³ Při určování obsahu zobrazení a časovém určení jednotlivých fotografií sehrál důležitou roli tisk, obrázkové časopisy Zlatá Praha a zejména Český svět, který začal vycházet jako čtrnáctideník v říjnu roku 1904. Jeho zakladatel a majitel Karel Hipman jej koncipoval jako časopis obrazových aktualit z domova i z ciziny. Záhy se kolem něho začal vytvářet okruh pravidelných přispěvatelů, mezi nimiž náleželo čestné místo Rudolfu Bruneru-Dvořákovi. Punc exkluzivity mu dávala nejen kvalita jeho snímků, ale také možnost přiblížit se tehdejší mocenské a společenské elitě a přinést obrazové svědectví o životním stylu soudobé aristokracie, velmi často právě rodiny následníka trůnu. K tomu náležela i tematika válečného loďstva, jež dodávala číslům Českého světa ráz námořní exotiky a mnohdy zdobila titulní stránku.

A v časopise zdaleka nevycházely jen fotografie válečných lodí, nýbrž celá škála námětů, o kterých jsme se již zmínili výše. Je také charakteristické, že tyto snímky byly většinou signovány Fot. R. Bruner-Dvořák. Právě na Českém světě můžeme dobře pozorovat postupné zlepšování obrazového zpravodajství, zvyšování grafické a technické kvality tisku a ústup od anonymity snímků.⁴ Pokud jde o fotografie v Českém světě z Jadranu, objevují se první snímky Brunera-Dvořáka v roce 1907. V čísle 17 z 15. února je otištěna velká celostránková fotografie pod názvem „Arcivévoda – následník Ferdinand na lodi „Miramare““. Postava v admirálské uniformě přehlíží z můstku admirálské jachty vlajkami vyzdobenou flotilu rakouských válečných lodí v dálce. V pravém dolním rohu je jméno fotografa.⁵ Od tohoto snímku sice nemáme negativ, ale vyslovujeme hypotézu, že mohl být pořízen již v září 1906, kdy fotograf prokazatelně dokumentoval námořní manévry a při závěrečné přehlídce se plavil na jachtě následníka trůnu a snímal jednotlivé lodě (viz dále). Další vyobrazení najdeme na titulní straně dvojčísla 41 a 42 z 9. srpna 1907 s hlavním titulkem „Rakousko na Adrii“. Pod obrázkem je text: „Následník trůnu mezi našimi námořníky“, vlevo dole je signatura fotografa. František Ferdinand odplová na člunu opatřeném na předí jeho standartou, na zádi vlajkou c. a k. námořnictva. S tímto snímkem by mohl korespondovat náš negativ č. 11.354, který zachycuje stejný člun tažený parní barkasou, v němž sedí stejné osazenstvo.⁶ V čísle 49 je snímek od Brunera-Dvořáka opět na titulu. Nad obrázkem, kde kapitán a dva důstojníci sledují dalekohledem moře, je nápis „Zakalené obzory na Adrii...“, vpravo dole podpis autora snímku. Nehodláme zde provádět soupis všech otištěných fotografií, chtěli jsme jen upozornit na začátek, kdy se tato tematika v Českém světě poprvé objevila. To však neznamená, že Bruner-Dvořák nefotografoval u Jadranu dříve. Zásadní svědectví v tomto směru poskytují obrázky v časopisu Zlatá Praha č. 51 z roku 1906. Pod titulem „Z námořních manévru v Dalmácii“ se zde objevují čtyři snímky, z nichž dva mají negativy v archivu NTM: 11.356 – „Banderium Hercegovinců očekává následníka“ a pro nás nejdůležitější 11.305 – „Lodi střílejí čestný pozdrav při hlavní přehlídce“ (náš popis: Čestná salva z bitevní lodi Habsburg při přehlídce dne 15. září 1906). Tento záběr totiž umožňuje datovat dalších 13 fotografií, které představují jednotlivé lodě zúčastněné na této akci. V krátké zprávě časopisu se konstatuje, že manévru odehrávají se na moři i na souši se účastnil také František Ferdinand d'Este a fotografie pořídil p. Bruner-Dvořák. Usuzujeme, že následník trůnu konal závěrečnou přehlídku na své velitelské lodi „Miramar“ a fotograf z ní snímal lodě,

jež ve zkratce představují soudobou techniku námořních sil Rakouska-Uherska.⁷ Je ovšem velmi pravděpodobné, že byl fotografován i průběh celých manévru, které začaly 8. září 1906,

■ Poznámky

2 Máme-li uvést další příklady fotografií z této oblasti, jmenujme především Aloise Beera z Klagenfurtu, najímaného k fotografické dokumentaci stavby a vyzbrojování válečných lodí, ale také lodí dokončených, kotvících v přístavech. Svou bohatou tvorbu zpřístupňoval také vydavatelsky na pohlednicích nebo v různých propagačních a upomínkových tiscích. Mezi další jména patřil Heinrich Schuhmann z Vídně, který fotografoval např. slavnostní spuštění lodi Tegetthof na vodu. Srv. zámek Konopiště, NPÚ Praha, č. 31.577/K 28.839.

3 O těchto delších pobytech na lodích svědčí např. písemné povolení námořní sekce c. k. ministerstva války pro fotografa Rudolfa Brunera-Dvořáka, že smí fotografovat na lodi S.M.S. Erzherzog Franz Ferdinand námořní a vylodovací manévry v srpnu 1911 v Dalmácii. Při pořizování záběrů se měl řídit pokyny následníka trůnu, též na lodi přítomného. Datum nalodění fotografa bylo stanoveno na 22. srpna 1911 v 17 hodin. Toto povolení máme k dispozici v xerokopované reprodukcii, jeho originál byl v soukromém držení Jaroslava Rijáčka a vzal bohužel za své při likvidaci jeho pozůstalosti. Další povolení měl v podobě legitimace Rudolfův bratr Jaroslav, kterému je vystavila kancelář námořních sil v lednu roku 1908, aby mohl spolupracovat při dokumentování návštěvy rakouských parlamentních delegací ve vojenských přístavech na Jadranu. O těchto pramenech více viz Pavel Scheufler – Jan Hozák, *Krásné časy. Rudolf Bruner-Dvořák, momentní fotograf*, Praha 1995, s. 17.

4 Od podzimu 1906 se z Českého světa stal týdeník. To kladlo ještě větší nároky na redakční práci a shánění aktuálního a zajímavého obrazového materiálu. Právě v této době se rozvíjí spolupráce Brunera-Dvořáka s časopisem a vrcholí v letech 1908–1910. V této souvislosti je dobré ještě upozornit, že ročníky časopisu byly koncipovány jako cyklus školního roku. Ročník tedy začínal na podzim a končil na jaře roku následujícího. Vzniká tak situace, že jeden ročník zahrnuje dva kalendářní roky (např. ročník III. léta 1906–1907), což nezřídka vede při citacích k nedorozuměním. Časopis také nebyl stránkovaný!

5 *Český svět* III, č. 17 ze dne 15. 2. 1907; z lodi Miramar pochází ještě jedna momentka – originální pozitiv P 37.337 (rozměry 16,5 × 22,5). Představuje signalizujícího námořníka s praporky, na zábradlí je zavěšen záchranný kruh s názvem lodi. V pravém dolním rohu je slepotisk R. Bruner-Dvořák, na reversu kromě razítka firmy ještě „Nachdruck vorbehalten.1906“. Soudíme, že snímek pochází ze září 1906.

6 *Český svět* III, dvojčísla 41 a 42 ze dne 27. září 1907.

7 Dlouho jsme tyto fotografie řadili do roku 1908 a předpokládali jsme, že se vztahují k ukázkám pro poslance říšské rady, kteří měli v lednu velkou exkurzi do vojenských zařízení c. k. námořnictva. Důležitým ukazatelem zde byly tmavé zimní uniformy námořníků. Když se jeden snímek z této řady objevil v roce 1906 a navíc byl v textu lokalizován, nebylo pochyby, že Rudolf Bruner-Dvořák vytvořil

1

2

a snímány operace lodí u Jaderského pobřeží. Tady bohužel nemáme žádný přímý odkaz ani reprodukci a nezbývá nám než se uchýlit ke spekulacím a hypotézám. Záchytným bodem by mohl být dochovaný autorizovaný originální pozitiv P 37.342 (formát 16 × 22 cm) přinášející pohled na flotilu válečných lodí na vzdáleném obzoru Jadrana. Záběr je pořízen přes záchranný člun přes mírně zvlněnou hladinu. V dále jen těžko rozeznáváme miniaturní siluety jednotlivých lodí, nad nimiž se vznášejí oblaka černého dýmu. Pozitiv je opatřen v pravém dolním rohu slepotiskem R. Bruner-Dvořák, který

používal již na raných fotografiích v roce 1891. Důležitý je i revers snímku. Nacházíme na něm kromě oficiálního fotografa razítka „Ruda Bruner-Dvořák, Kammer-Fotograf Ihrer k. u. k. Hoheit durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Franz Ferdinand v. Oesterreich – Este u. Herrn Erzherzogs Ferdinand Carl, Prag II, Palackýgasse 5“ též červený otisk razítka „Nachdruck vorbehalten. 1906“. Snímek tedy musel být pořízen toho roku nebo dříve. O velkém fotografování na Jadrane v roce 1906 máme zprávy právě jen ze září, razítko o zakázaném přetisku s letopočtem se nejspíš vztahuje k jeho zveřejnění,

Obr. 1–4. Slavnostní přehlídka válečných lodí, která se konala 15. září 1906 v kanále Calamotta na dalmatském pobřeží v dnešním Chorvatsku (mezi Rjekou a Ragusou). Obr. 1 – bitevní loď S.M.S. Habsburg (sign. 11.305); obr. 2 – bitevní loď S.M.S. Habsburg a S.M.S. Babenberg (sign. 11.288); obr. 3 – bitevní loď S.M.S. Erzherzog Karl (sign. 11.371), skenováno z negativu; obr. 4 – bitevní loď S.M.S. Wien (sign. 11.359). Místo konání přehlídky vyplývá z přehledu v knize Aichelburg (pozn. 7), s. 182, a také z porovnání krajiny na negativech Brunera-Dvořáka s krajinou na obrazech z publikace Ludwig Salvator, *Der Kanal von Calamotta*, Prag 1910, kde je reprodukováno 12 původních fotografií Dr. Antonia Vivese. Snímky od sebe dělí pouhé čtyři roky! Fotografie lodí pocházejí z Archivu NTM, fond 800 – sbírka fotografií. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

odevzdání do redakce (?), nikde jsme jej však nenašli otištěný. Obsah a charakter snímku korespondují se sedmi negativy, které jsme seřadili do následující řady: 11.302 – konvoj bitevních lodí na obzoru; 11.295 – blížící se konvoj lodí třídy Monarch, Erzherzog Karl a křižník Sankt Georg; 11.373 – pohled na válečné lodě přes před lodí třídy Erzherzog Karl (podle nápisu S.M.S. E.H.F. na záchranném kruhu, jehož část je vidět v pravém horním rohu obrázku, by to mohl být Erzherzog Friedrich (ten však byl zařazen do služby až v roce 1907, což by znamenalo, že fotografie pochází až z let 1907–1908). Následují snímky čísel 11.299 – záběr na blížící se konvoj lodí, 11.293 – pohled na bitevní loď přes lodní záď, 11.292 – pohled na dvě bitevní lodě přes část záchranného člunu a 11.345 – pohled přes záď bitevních lodí, snad Erzherzog Friedrich, na bitevní loď třídy Habsburg. Pořadí těchto fotografií je, jak už bylo zdůrazněno, pou-

■ Poznámky

cyklus fotografií, v němž dokážeme rekonstruovat i časový sled jednotlivých snímků, tedy udělat jakýsi kinogram. Do roku 1908 jsou vřoceny i fotografie vybrané z tohoto cyklu do knihy: Jaroslav Jelínek (ed.), *Rakousko-uherské válečné námořnictvo na fotografii*, Praha 2014, s. 86, 94, 192. Snímky ve *Zlaté Praze XXIII*, 1906, s. 610–611, jsme tehdy neznali. Pokud jde o zúčastněné lodě, představují v souladu s tímto vřocením ještě zastaralou techniku, ať běží o třídu Monarch (Wien, Budapest) nebo Habsburg (Babenberg, Árpád). Nejnovější zúčastněné plavidlo bylo z právě nastupující třídy Erzherzog Karl, nasazené do služby roku 1905, a v témže roce zavedený pancéřový křižník Sankt Georg. Srv. Wladimir Aichelburg, *Register der k.(u.) k. Kriegsschiffe. Von Abbondanza bis Zrinyi*, Wien – Graz 2002 a též *Almanach für die k. und k. Kriegsmarine* 1918, Pola 1918. Námi navržený časový sled snímků je: 11.305, 11.372, 11.288, 11.364, 11.371, 11.313, 11.321, 11.853a, 11.359, 11.369, 11.323, 11.365, 11.303, 11.342.

3

4

hou hypotézou, vycházející z několika dílčích zachytných bodů. Lodě jsou zobrazeny většinou v dálce, zpredu nebo přes zád, takže jejich identifikace podle siluety nebo charakteristické těžké výbroje je obtížná. Nezbyvá tedy než u těchto snímků přijmout dataci mezi 1906–1908 a doufat, že se časem objeví v časopisech další publikované snímky, podle nichž bude možné naše dohady zpřesnit. Osobně jsem přesvědčen, že nejméně 3 fotografie zachycují zmíněné manévry v září 1906. Zatímco z roku 1907 jsme ve zkoumaném souboru negativy nenašli, rok 1908 je pro Rudolfa Brunera-Dvořáka

obdobím mimořádné aktivity na Jaderském pobřeží.⁸ První velká akce se odehrála již v lednu, kdy k vojenskému loďstvu přijely na exkurzi delegace předlitavských i zalitavských poslanců rakouské říšské rady. Fotograf byl vyslán, aby odtud přivezl podrobnou obrazovou reportáž. Návštěva, která začala 13. ledna v Rjece, měla posloužit i k propagandistickým účelům a očekávalo se, že poslanci spíše podpoří modernizaci a kvalitní vyzbrojení válečného loďstva.⁹ V tomto případě bylo jisté, že zasláné fotografie budou publikovány co nejdříve. Poslanci, jejichž počet neznáme, odhadujeme jej

na 60 až 70 osob, přijeli do Rjeki a čekal je několikadenní program; např. exkurze na námořní střelnici u Puly, návštěva místní námořní základny, sledování námořního cvičení v oblasti mezi Pulou a Terstem z osobní lodi Thalia a prohlídka loděnic v Terstu. Rudolf Bruner-Dvořák se při manévrech plavil na bitevní lodi Erzherzog Friedrich, odkud fotografoval dění na moři i na palubě. Byl však s poslanci i na bitevní lodi Erzherzog Ferdinand Max a na civilní lodi Thalia, o čemž svědčí fotografie otištěné v Českém světě.¹⁰ Kromě toho pořídil záběry nábřeží (snad Pula), loděnic v Terstu, na moři fotografoval rybářskou plachetnici. Rozdělili jsme snímky z této akce do tří skupin. První obsahuje pohledy do loděnic, přístav, střelnici a nábřeží ve městě. Druhá skupina je složena z celkových pohledů na válečné lodě (tato část je z hlediska identifikace nejobtížnější, neboť

■ Poznámky

8 Upozorňovali jsme na to, že v roce 1907 byly publikovány první fotografie válečných lodí od Brunera-Dvořáka v časopise Český svět. V této souvislosti musíme upřesnit, že to neznámá, že tyto snímky byly pořízeny v témže roce. Máme několik dokladů, že fotograf předal do redakce snímky, které nasnímal o rok nebo i více let dříve. Nedokážeme ovšem posoudit, do jaké míry mohly obrázky ležet v redakci, než byly použity. Vzhledem k atraktivitě námětů soudíme, že se to často nestávalo. V roce 1908 byly v Českém světě IV, č. 14 ze dne 24. 1. 1908, otištěny fotografie (s titulky „Válečná loď „Sv. Jiří““, „Na věži velkého námořního obrněnce“ a bez popisku četa námořníků nastoupená na palubě lodi. V prvním případě byl popis nesprávný, šlo o bitevní loď třídy Erzherzog Karl, nikoliv o křižník Sankt Georg. V Českém světě VII, č. 26 ze dne 10. března 1911, byly otištěny stejné snímky s těmiž popisky, včetně chyb! V případě lodi jde o negativ 11.287, kapitánský můstek má číslo 11.351, k nastoupeným námořníkům negativ nemáme. Proto zdůrazňujeme: Český svět a jiné časopisy jsou při určování důležitou pomůckou, s níž je však třeba pracovat kriticky a údaje důsledně ověřovat.

9 Připomeňme, že v únoru 1906 byl ve Velké Británii dokončen první Dreadnought (neohrožený); bitevní loď s těžkou výbroží, s 10 děly ráže 30,5 cm v pěti pancéřovaných věžích a s turbínovým pohonem. Byla to bitevní loď nové generace, která dala silný impuls zbrojení. Námořní velmoci – Německo, Francie a USA – na tuto výzvu ihned reagovaly stavbou podobných lodí. Rakousko-Uhersko v té době mělo nejmodernější lodě třídy Erzherzog Karl (od roku 1905, Ferdinand Max až 1907 a Friedrich rovněž 1907), které disponovaly dvěma dělovými věžemi po dvou hlavních ráže 24 cm. Teprve v roce 1910 byla zařazena do služby první bitevní loď třídy Radetzky kategorie tzv. pre-dreadnought (4 hlavně 30,5 cm a 8 hlavní 24 cm).

10 Srv. Český svět IV, č. 14 ze dne 24. ledna 1908. V tomto čísle patřila reportáži od Jadranu titulní strana a sedm následujících, přičemž bylo otištěno 21 fotografií, z toho 7 negativů je v našem souboru: č. 11.329, 11.257, 11.287, 11.352, 11.347, 11.325, 11.351.

5

6

u lodí obklopených jen hladinou moře se těžko určuje čas a místo). Třetí skupinu snímků tvoří záběry pořízené fotografem na lodi Erzherzog Friedrich (zde nacházíme též dobrou oporu v Českém světě). Vyjděme z pořadí v časopisu z již citovaného čísla 14 ze dne 24. ledna 1908. Titulní stránku pod nadpisem „Členové delegací na Adrii (původní snímky R. Brunera-Dvořáka pro Český svět)“ tvoří snímek „Admirál hr. Montecuccoli vede členy delegací k prohlídce střelnice“ (neg. 11.329 je nepatrně odlišný, ze situace vyplývá, že musel být exponován krátce před otištěným obrázkem). V obou pří-

padech je na fotografii zcela vlevo také ředitel Vítkovických železáren Paul Kupelwieser a postavou menší muž v admirálské uniformě (na otištěném snímku druhý zprava, na snímku z negativu zhruba uprostřed) je kontradmirál Anton Haus. Pod tímto obrázkem je v Českém světě skupinový snímek „Delegace na palubě parníku ‚Thalie‘“. Uvnitř časopisu následuje pohled na loděnice v Terstu (neg. 11.257, na němž jsou rozestavěné torpédové čluny typu Kaiman). Další otištěný obrázek představuje „nasedání delegátů do člunů“, které je mají dopravit k válečné lodi (negativ ani pozitiv nemá-

Obr. 5. Bitevní loď S.M.S. Erzherzog Friedrich v Terstu, 1908. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.310. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

Obr. 6. Spouštění parní kapitánské barkasy z bitevní lodě S.M.S. Erzherzog Friedrich, Dalmácie, 1908. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.347. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

me), a konečně třetí fotografie představuje celkový pohled na bitevní loď třídy Erzherzog Karl (v časopise je špatný popis – loď Sv. Jiří). Negativ k tomuto snímku má číslo 11.287. Na další dvoustraně Českého světa je těchto šest reprodukováných fotografií: „Delegáti v doprovodu admirála Montecuccoliho v terstské loděnici“; „V pondělí na obrněnci“ – bitevní loď Erzherzog Friedrich zachycena od přídě s pověšenými sušícími se oděvy námořníků (velmi podobný negativ je v naší sbírce pod číslem 11.310; byl s velkou pravděpodobností exponován krátce před tímto snímkem nebo po něm). Následuje obrázek „Skupina delegátů a důstojníků na válečné lodi ‚Arcivévoda Ferdinand Max‘“ (poslanci pod hlavními děly, důstojníci sedí na hlavní a zdraví se zvednutými čepicemi). Další obrázek je portrétem Rudolfa Brunera-Dvořáka (zachycen možná bratrem Jaroslavem). Fotograf je oblečen do svrchníku, klobouk na hlavě, pravou rukou se drží zábradlí a v levé drží fotografickou komoru formátu 18 × 24 cm. Na posledním obrázku je rybářská plachetnice s popiskou „Rybáři na Adriatickém moři“, v pozadí v mlžném oparu vidíme siluetu válečné lodi. Další dvoustrana začíná celkovým bočním pohledem na civilní osobní loď s popisem „Lloydový parník ‚Thalia‘ v přístavě v Terstu (veze delegáty)“, pod tím je umístěn velký obrázek „Věž na válečné lodi ‚Arcivévoda Bedřich‘“, námořníci v tmavých uniformách, charakteristických pro zimní období, pózuji na přídě mezi hlavními děly a za nimi se tyčí nástavba věže. K tomuto snímku, který má číslo negativu 11.352, existuje také verze bez námořníků, bez krytů dělových otvorů; dává vyniknout strohosti a zlovestnosti těžké zbrojní techniky, negativ číslo 11.349. Tato fotografie však nebyla v Českém světě otištěna.¹¹ Další obrázek představuje spouštění parního kapitánského člunu z bitevní lodě, negativ 11.347. Také zde je v pravém dol-

■ Poznámky

11 Zajímavé je, že v pravém dolním rohu reprodukovaného obrazu je velmi malými písmeny vytištěna značka D × P, která představuje grafický závod Deport-Panzer. Snímky jsou však prokazatelně pořízeny Brunerem-Dvořákem. Domníváme se, že závod D × P připravoval pro Český svět fotografický materiál pro tisk, a proto si mohl obrázky

7

8

ním rohu značka D x P, snímek však opět nepochybně pochází od Rudolfa Brunera-Dvořáka. Během této ukázkové plavby byly podle našeho názoru pořízeny ještě tyto fotografie: 11.307 – pohled z paluby bitevní lodi Erzherzog Friedrich na pancéřový křižník Sankt Georg; 11.346 – důstojnický sbor lodě Erzherzog Friedrich u dělové věže s kanónem ráže 19 cm; 11.350 – námořníci na lodi Erzherzog Friedrich u kanónu Vickers ráže 37 mm, a konečně 11.351 – důstojníci na velitelském můstku bitevní lodě Erzherzog Friedrich pracují s dálkoměrem Barr and Stroud. Také tento obrázek vyšel v Čes-

kém světě pod názvem „Na věži velkého námořního obrněnce“ dokonce dvakrát, v letech 1908 a 1911.¹² Společně s ním byl na stránce otištěn snímek 11.325 – „Lod' Thalía“ v přístavě puljském, náš popis: Staré odstavené válečné lodě v přístavu v Pule, zcela vpravo kotví osobní parník Rakouského Lloyd – Thalía. Nemůžeme se zabývat podrobně všemi 22 snímky z této akce, jejichž negativy jsou uloženy v Archivu NTM. Ukázali jsme především ty, jež měly význam při určování obsahu, datace a místa. Je také jisté, že fotografií z ledna 1908 bylo pořízeno více. Těžko dnes posoudit, zda skončily

Obr. 7. Návštěva britských válečných lodí v Terstu 6. července 1908. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. P 26.892. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z originálního pozitivu 17,5 x 24 cm: Magdalena Buriánková, NTM.

Obr. 8. Návštěva britských válečných lodí v Terstu 6. července 1908; bitevní loď typu Canopus („Glory“). Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.282. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

v jiné instituci, v soukromých rukou, anebo byly zničeny. Nezbyvá než doufat, že se budou s postupujícím bádáním objevovat. Zaměříme se teď na další fotografované události v roce 1908 – návštěvu britských válečných lodí v Terstu. Uskutečnila se od 6. července a těšila se rovněž mimořádnému zájmu a publicitě. Bruner-Dvořák tehdy nejspíš pobýval u Jadranu děle, neboť krátce na to, již 19. července 1908, proběhla v Terstu další slavnost, tentokrát s českou účastí. Do pravidelné služby zde byl uveden osobní parník Rakouského Lloyd pod názvem „Praga“.¹³ Věnujme se však nejdříve válečnému loďstvu. Na zdvořilostní návštěvu připlulo do Terstu 7 lodí: bitevní loď „Queen“ a „Prince of Wales“ (obě třídy Queen), bitevní loď „Glory“ a „Goliath“ (obě třídy Canopus), pancéřový křižník „Suffolk“ a dvě admirálské jachty. Eskadře, jejíž celková posádka čítala

■ Poznámky

označit svou firemní značkou. Jinak tato firma zhotovovala i své snímky a stala se rovněž důležitým přispěvatelem do Českého světa. Při této příležitosti se zmíníme ještě o číslování fotografií (negativů i pozitivů) Brunerem-Dvořákem. Na většině negativů je do citlivé vrstvy vyryto číslo, které zřejmě souviselo především s pořadím zpracování v komoře. Na originálních pozitivech se pak toto číslo objevuje v bílé podobě. Domnívali jsme se nejprve, že představuje i důležitý prvek pro stanovení pořadí expozic, avšak v mnoha případech tato čísla svým sledem skutečnému pořadí fotografování odporují, takže nám při identifikaci nepomohla. Proto jsme jimi ani náš výklad nezatažovali. Navíc asi čtvrtina negativů toto číslo vůbec nemá.

¹² Viz poznámku č. 8.

¹³ Při této příležitosti zavítal do Terstu místodržitel Království českého hrabě Coudenhove, pražský primátor dr. Groš, představitelé pražské městské rady, poslanci českého sněmu, ministr obchodu dr. Fiedler, místodržitel v přímoří Konrád princ Hohenlohe a velmi početná skupina novinářů, např. Prokop Vavřínek (Národní politika), Vilém Heinz (Národní listy), J. A. Svátek (Pražské noviny), J. Hlaváč (Čas), M. Wien (Prager Zeitung), dr. Winterstein (Prager Tagblatt) a další. Celá akce probíhala v duchu „Češi na Jadranu“ a Český svět jí věnoval 4 strany – 9 obrazů (včetně titulního listu) č. 41, roč. IV, 24. července 1908. V tomto čísle vyšla i reportáž o návštěvě anglického loďstva. Vše svědčí o značné pohotovosti fotografa i redakce časopisu, neboť od exponování posledních snímků v Terstu do jejich otištění v časopise uplynulo 5 dní!

podle údaje v Českém světě 3 896 mužů, velel viceadmirál Drury.¹⁴ Přestože v časopise vyšly k této události jen 4 reprodukované snímky celková fotografova žen byla daleko bohatší. V archivu NTM je z ní 30 negativů! Tematicky je lze rozdělit na tři části. První představuje záběry na skupinu válečných lodí z dálky a přibližování loďky s fotografem k nim (opět se pokoušíme sestavit časový sled obrázků), druhá zachycuje jednotlivé lodě nebo jejich části zblízka, třetí skupinu tvoří jen dva snímky z paluby britské lodě (předpokládáme, že jich ve skutečnosti bylo pořízeno víc, ale v našem souboru negativů nejsou). Vezmeme-li fotografie v pořadí rekonstruovaného časového sledu (nemůžeme se detailně zabývat jednotlivými obrazy), jdou za sebou čísla 11.256, 11.853f, 11.280, 11.264, 11.332, 11.258, 11.266, 11.279, 11.269, 11.281, 11.260. Druhou řadu tvoří čísla 11.268, 11.259, 11.274, 11.263, 11.283 (všechno lodě třídy Queen), následují 2 obrázky pořízené z příďe lodě třídy Canopus (v pozadí další loď této třídy) a pak pokračují znovu celkové pohledy na pancéřový křižník „Suffolk“ (11.271, 11.262, 11.272) a opět třídu Canopus (lodě „Goliath“ a „Glory“), čísla 11.278, 11.282, 11.267, 11.261, 11.275, 11.265 a 11.277. Nedokážeme posoudit, zda všechny tyto snímky byly pořízeny v jeden den, za dva či více dní (nevíme také, jak dlouho návštěva britské eskadry trvala). Rovněž pořadí jednotlivých záběrů je naší hypotézou, vycházející především z toho, co je na fotografiích vidět, z jakých úhlů byly pořizovány, co se na nich objevuje v pozadí. Mimo tyto řady ocitá se záběr na britskou admirálskou jachtu „Barham“ (č. 11.273) a také snímek, u něhož si ani nejsme jisti, zda patří do této tematické skupiny (č. 11.853h). Vidíme na něm panorama města Terst při pohledu z moře, vlevo pluje veslice s námořníky, na jejíž zádi vidíme nezřetelně vlajku (snad britského válečného námořnictva). Závěrem k této části ještě připomeňme fotografii parníku „Praga“ kotvícího u mola Rakouského Lloyd v Terstu. Na molu se prochází řada osob, zcela vlevo postávají dva vojáci. Domníváme se, že také tato fotografie byla zhotovena někdy kolem 19. července 1908, kdy Rudolf Bruner-Dvořák snímal slavnost u příležitosti uvedení lodě do provozu. V archivu NTM je k tomuto záběru uložen jak negativ č. 11.380, tak také originální pozitiv č. P 37.331.¹⁵ Do roku 1908 řadíme ještě jednu skupinu fotografií, kterou jsme pracovně nazvali „flotila torpédových člunů doprovází bitevní loď“. Čítá 13 negativů, z toho jeden, č. 11.343 – pancéřový křižník „Sankt Georg“, je k této skupině přiřazen volně. Všechny snímky pocházejí z námořních manévřů, podle zúčastněných lodí někdy mezi léty 1906–1908. Hlavní oporu nám poskytl negativ 11.314 – rakouské torpédoborce a torpédové čluny vyplouvají

na širé moře, doprovázeny bitevní lodí, podle siluety pravděpodobně třídy Erzherzog Karl. Tento snímek vyšel v Českém světě a byl reprodukován hned dvakrát, poprvé v čísle 14 z 24. ledna 1908, po druhé v čísle 24 z 24. února 1911.¹⁶ Pro nás je důležité datum leden 1908, neboť tehdy se konaly manévry u příležitosti návštěvy poslaneckých delegací na Jadranu a je pravděpodobné, že Bruner-Dvořák záběr pořídil. Další námětově podobné snímky, které mohou pocházet z téže akce, jsou: 11.291 – pohled z bitevní lodě, snad Erzherzog Ferdinand Max, na další doprovodné lodě, 11.319 – pohled na torpédový člun typu Kaiman z bitevní lodě, snad Erzherzog Ferdinand Max, 11.366 – pohled na torpédoborce z bitevní lodě, 11.357 – torpédoborec Ulan při manévrech na Jadranu, 11.311 – torpédoborec typu Huszár při manévrech na Jadranu, 11.316 – torpédoborec třídy Huszár a torpédovka typu Kaiman na Jadranu (snad průliv Fažana), 11.290 – loď třídy Erzherzog Karl v doprovodu torpédových člunů a torpédoborců, krátce potom byl asi exponován snímek 11.311 – týž popis. Kromě toho se ve skupině nachází č. 11.304 – torpédoborce vyplouvají z přístavu v Pule, v čele typ Alligator – Wal, 11.312 – torpédoborec typu Huszár v Pule (nebo v Boce Kotorské) a konečně 11.381b – bitevní loď třídy Habsburg zakotvená asi v průlivu Fažana (deska je poškozena). U posledních tří negativů není časová souvislost prokazatelná, přiřadili jsme je sem z důvodu tematické příbuznosti; je však nanejvýš pravděpodobné, že byly zhotoveny do roku 1908. Další pozoruhodná skupina negativů (i tři originálních pozitivů) z velkého souboru v archivu NTM se vztahuje k jedné události – k velkým námořním a vyloďovacím manévřům v Dalmácii v oblasti Zadaru, které se konaly od 22. do 25. srpna 1911 a velel jim osobně arcivévoda Franz Ferdinand d'Este z lodě, která nesla jeho jméno a na níž se plavil též fotograf Rudolf Bruner-Dvořák, aby pořizoval snímky „podle přímých pokynů Jeho Výsosti“, jak doslovně stojí v jeho úředním povolení.¹⁷ Fotografova práce začala v pozdním odpoledni 22. srpna, kdy se nalodil, a skončila závěrečnou přehlídkou 25. srpna. Zastoupení negativů v naší sbírce čítá 14 kusů, což, jak předpokládáme, tvoří jen menší část odvedené práce. Přesto zde nacházíme jedinečné momentky zachycující vojenskou činnost na palubě i neformální fotografie pózujících námořníků ve chvílích oddechu. Všechny snímky vznikly v rozmezí tří dnů, je tedy materiál poměrně přesně datován a zachycené náměty při pozorování „čtení“ opět dovolují stanovit pravděpodobné časové pořadí. Začneme č. 11.289 – nástup mužstva na lodi Erzherzog Franz-Ferdinand (dále jen E. F. F.) dne 22. srpna; 11.348 – tentýž popis, námořníci mají smeknuté čepi-

ce. Od tohoto negativu máme originální pozitiv č. P 37.332, který je označen na rubu razítkem a v obraze v pravém dolním rohu slepotiskem se znakem. Tyto dva záběry byly pořízeny evidentně krátce po sobě ze stejného místa.¹⁸ Negativ č. 11.353 – následník trůnu Franz Ferdinand zdraven kapitánem a velitelským sborem nastupuje dne 22. srpna na vlajkovou loď svého jména, aby velel manévřům v oblasti Zadaru; č. 11.315 – nástup námořníků na přídi bitevní lodě Erzherzog Franz Ferdinand, zleva zcela vzadu se čtyřmi komíny rychlý křižník Admiral Spaun, blíže bitevní loď třídy Radetzky, bitevní loď třídy Habsburg, zcela v dálce bitevní loď třídy Erzherzog Karl. Negativ 11.298 – momentka z přídi lodě E.F.F. – zvedání kotvy; 11.297 – táž popiska – oplachování kotvy (dva poslední snímky pořízeny krátce za sebou); číslo 11.337 – nástavba a kapitánský můstek bitevní lodě E.F.F., v popředí dělová věž s hlavními ráže 30,5 cm; 11.338 – přípravy námořní pěchoty k vylodění na palubě bitevní lodě E.F.F.

■ Poznámky

14 Český svět IV, č. 41 ze dne 24. 7. 1908.

15 Z hlediska zachycení autentičnosti elektronické reprodukce se naskytá otázka, zda naskenovat negativ a pak se snažit v počítači tónovat obraz podle originálního pozitivu, nebo zda rovnou skenovat originální historický pozitiv. Máme určité zkušenosti, že v případě druhém bez použití úprav dochází k malým posunům odstínu, takže při srovnání pouhým okem má reprodukce nepatrně jiný odstín než původní originál. Asi zde nelze trvat na zásadně jednotném postupu, záleží na každém jednotlivém případě, na zkušenostech skeneristy a v neposlední řadě na kvalitě a seřazení používané techniky.

16 Český svět IV., č. 14 ze dne 24. ledna 1908 a Český svět VII, č. 24 ze dne 24. února 1911.

17 Srv. poznámku č. 2. Manévry měly prověřit nalodování a výsadky námořnictva, součinnost s pozemními vojsky, manévrovací součinnost lodí fregaty a další vojenské aktivity. Viz též Aichelburg (pozn. 7), s. 176. Manévry v Dalmácii byly první velkou akcí, do níž byly zapojeny rakouské bitevní lodě generace tzv. pre-dreadnaughtů, třídy Radetzky (kromě již zmíněných patřila k nim ještě loď Zrinyi). Těžká výzbroj těchto plavidel čítala 4 dělové hlavní ráže 30,5 cm ve dvou věžích a 8 hlavní ráže 24 cm.

18 Do této skupiny jsme přiřadili ještě 2 originální pozitivy, o nichž se domníváme, že by mohly pocházet z manévřů v roce 1911: P 37.339 – nalodování námořníků na válečné lodě (v pozadí z boku loď třídy Radetzky), vpravo jachta následníka trůnu „Lacroma“ (fotografie opatřena slepotiskem se znakem Franze Ferdinanda a razítkem na reversu); P 37.341 – odplouvající čluny s námořníky, v pozadí zleva jachta následníka trůnu „Lacroma“, nákladní loď neurčena, vpravo zcela vzadu pravděpodobně válečná loď třídy Erzherzog Karl (pozitiv je označen slepotiskem se znakem Franze Ferdinanda d'Este). Tímto slepotiskem označoval Rudolf Bruner-Dvořák snímky, které měly charakter oficiální zakázky pro následníka trůnu.

Obr. 9. Rakouská bitevní loď S.M.S. Erzherzog Franz Ferdinand při manévrech v Dalmácii ve dnech 22.–25. srpna 1911. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.297. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

Obr. 10. Bitevní loď S.M.S. Erzherzog Franz Ferdinand během manévru v Dalmácii 22.–25. srpna 1911. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.344. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

a můžeme ji vidět např. na snímku 11.276 – v dále na obzoru uprostřed obrazu. Samostatný snímek této lodě zblízka, č. 11.360, pořídil Bruner-Dvořák někdy kolem 20. června, když se v Terstu připravoval na fotografování slavnostního spuštění na vodu bitevní lodě Viribus Unitis, jež se odehrálo 24. června. Den předtím, 23. června, se nad Terstem přehnala bouře a při silném vlnobití se ukotvená plachetnice potopila. Krátce nato, snad hned 24. června, zachytil Bruner-Dvořák vrak plachetnice z různých směrů. Jeden z těchto snímků má v naší sbírce negativ (č. 11.339) i originální pozitiv (P 37.330). Ten je navíc v pravém dolním rohu označen slepotiskem, na němž jsou pod sebou ve čtvercové kompozici slova Bruner, Dvořák a Prague.¹⁹ Vrak plachetnice jsme co do námětu zařadili do skupiny žánrové snímky, kde kromě toho nacházíme např. zámek Miramare fotografovaný z lodí (č. 11.320, 11.333), římský amfiteátr v Pule (č. 11.853ch), západy slunce exponované na moři s reflexními efekty na hladině (č. 11.322, 11.853b, 11.853g); kuriozitou, kladoucí nároky na pohotovost fotografa, je zachycený výbuch dělostřeleckého granátu na mořské hladině, podle našeho názoru expo-

■ Poznámky

¹⁹ Fotograf pak vrak plachetnice ještě několikrát kompozičně využil jako bizarní popředí při exponování efektních záběrů válečných i civilních lodí za ním. Tyto snímky známe ze soukromé sbírky, mezi negativy v archivu NTM nejsou. Ještě k otázce fotografické dokumentace slavnosti spuštění lodě Viribus Unitis na vodu. Tato událost, již byl přisouzen velký propagační význam, byla prezentována v Českém světě již 30. června 1911. Na titulní straně je snímek lodního trupu sunoucí se k mořské hladině, nad ním titul: „První dreadnought naší říše „Viribus Unitis“ spuštěn na moře 24. června.“ Uvnitř čísla následují obrázky ze slavnostní tribuny a ze člunu, jímž následník trůnu a hosté připluli na slavnost. Všechny reprodukce nesou označení grafického závodu Neubert, značka Bruner-Dvořák se neobjevuje. Domníváme se však, že může jít o podobný případ jako v poznámce č. 11 u D × P (Deport × Panzer), že obraz nese značku firmy, která jej připravovala pro tisk. Nedovedeme v tuto chvíli prokázat, že snímky zhotovil Bruner-Dvořák, i když známe řadu podobných. V souboru negativů z archivu NTM ani mezi zdejšími pozitivy však žádný záběr z této události není.

u boční dělové věže s kanony ráže 24 cm, v pozadí na moři siluety dvou lodí třídy Erzherzog Karl; č. 11.335 – týž popis bez lodí v pozadí; 11.284 – spuštění parní kapitánské barkasy z bitevní lodě E.F.F., v pozadí na moři siluety lodí zleva třídy Radetzky a třídy Habsburg. Negativ 11.344 – skupinový snímek námořníků na palubě bitevní lodě E.F.F. pod hlavními děly ráže 30,5 cm; číslo 11.336 – štábní poddůstojníci z bitevní lodě E.F.F. pózuji na hlavní děla ráže 30,5 cm. Negativ 11.324 – bitevní loď Erzherzog Franz Ferdinand před závěrečnou slavnostní přehlídkou manévru 25. srpna 1911, asi u Terstu; 11.334 – táž popiska, v pozadí bitevní loď

třídy Habsburg, vzdálenější loď třídy Erzherzog Karl. K těmto 14 snímkům připojujeme ještě negativ 11.853d zachycující slavnostně vyzdobenou válečnou flotilu c. a k. Rakousko-uherského námořnictva před přehlídkou pravděpodobně na závěr manévru 25. srpna 1911. Fotografie byla exponována z ochozu zámku Miramare. Zůstaneme-li ještě u roku 1911, stojí za zmínku tři fotografie třístěžňové plachetnice v terstském přístavu. Zařadili jsme je do skupiny „žánrové snímky“, které Bruner-Dvořák pořizoval průběžně vedle objednané náplně při svém působení na Jadranu. Třístěžňová historická plachetnice kotvila v Terstu v přístavu

11

12

13

14

Obr. 11. *Trojstěžňová historická plachetnice potopená u Terstu při bouři dne 23. června 1911, snímek pořízen o den později. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. P 37.330. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z originálního pozitivu 15,5 × 21,5 cm: Magdalena Buriánková, NTM.*

Obr. 12. *Zámek Miramare u Terstu fotografovaný z torpédového člunu typu Cobra, asi 1908. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.320. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.*

Obr. 13. *Osobní parník Rakouského Lloydů „Baron Gautsch“, Terst, kolem 1911. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.375. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.*

Obr. 14. *Parní jachta „Hohenzollern“ německého císaře Viléma II. v Brioni dne 26. března 1912. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.341. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.*

novaný snad v roce 1908 při návštěvě poslaneckých delegací, mimo jiné na střelnici v Pule (č. 11.374). Za zmínku stojí i snímek člunu vlečeného parní barkasou, na němž odplouvá Franz Ferdinand s námořníky od bitevní lodě

(č. 11.354). Vzhledem k podobné fotografii, reproduktované v Českém světě v roce 1907 na titulní straně s textem „Následník trůnu mezi našimi námořníky“, se domníváme, že náš negativ vznikl v téže době a možná, že i zachycuje o něco dříve nebo později stejnou situaci.²⁰ Kromě zmíněné skupiny „žánrové“ jsme zavedli ještě skupinu civilních lodí, většinou osobních parníků. Jedná se o lodě fotografované v rozpětí let 1908–1912 převážně v přístavu terstském, ale také v místech, kde přesné určení je téměř nemožné, neboť se kolem fotografované lodi rozprostírá jen vodní hladina. Patří sem kromě již zmíněné osobní lodi „Praga“ ještě jeden boční pohled téže lodi,²¹ (11.381), dále nákladní loď „Buda“ (11.363), osobní parník „Baron Gautsch“ u mola v Terstu (11.375), civilní část přístavu osobních lodí v Terstu (11.370), osobní parník Rakouského Lloydů „Graf Wurmbrand“ (11.361). Poslední tematickou skupinou, do níž jsme rozdělili zkoumané negativy, je návštěva německého císaře Viléma II. v Brioni dne 26. března 1912. Do vyhlášeného letoviska připlula císařská jachta „Hohenzollern“ doprovázena lehkým křižníkem „Kolberg“ a ra-

kouskou jachtou následníka trůnu „Lacroma“. Rudolf Bruner-Dvořák fotografoval při této příležitosti na moři a byl také přítomen i vlastnímu společenskému setkání německého císaře s Franzem Ferdinandem, o čemž svědčí bohužel jen jeden negativ z našeho souboru (11.330), na jehož horním okraji je vyryto: Brioni, 26. III. 1912.²² Kromě toho se dochovaly dva negativy s hlavními hotely a nábřežím č. 11.376 s vleč-

■ Poznámky

20 Srv. *Český svět* III, dvojčíslo 41 a 42 ze dne 9. srpna 1907. Vzhledem k tomu, že námořníci jsou oblečeni v tmavých uniformách pro zimní období, jsou záběry nejspíš ještě staršího data. Srv. též poznámku č. 6.

21 Publikovaný též na titulním listě v *Český svět* IV, č. 41 ze dne 24. července 1908, s textem: „Praga“, nová loď Rakouského Lloydů při první cestě dne 19. července 1908.“

22 Další pozitiv je možno najít na zámku Konopiště, NPÚ Praha, inv. č. 33.549, sign. K 34.982. Jsou nalepeny v albu nadepsaném „Besuch des deutschen Kaisers bei seiner Kaiserlichen Hoheit in Brioni 26. 3. 1912“. Jméno souostroví používáme v souladu s dobovými prameny v italské podobě, tedy Brioni; dnes se užívá podoba chorvatská – Brijuni.

Obr. 15. Návštěva německého císaře Viléma II. (uprostřed v bílé čepici) v Brioni dne 26. března 1912 a detail datace na horním okraji negativu. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií, sign. 11.330. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

Obr. 16. Slepisková razítka, jimiž označoval na pozitivech své autorství Rudolf Bruner-Dvořák. Nejstarší je ze snímku P 26.889 (16a), máme je doloženo již v roce 1891; následuje z pozitivu P 37.330 (16b), doloženo z roku 1898, a konečně slepotisk se znakem Franze Ferdinanda d'Este z pozitivu P 37.332 (16c), doloženo od 1905. Fotograf však používal všechny slepotisky paralelně po celé období až do roku 1914 a v datování mohou spíše zavádět než pomoci. Archiv NTM, fond 800 – sbírka fotografií. Foto: Rudolf Bruner-Dvořák. Sken z negativu: Magdalena Buriánková, NTM.

ným parníkem a torpédovým člunem, č. 11.377 s rybářskou plachetnicí v popředí. Další čtyři snímky z této události byly pořízeny na moři. Č. 11.331 a 11.341 byly exponovány krátce po sobě a představují císařskou jachtu „Hohenzollern“ v průhledu mezi dvěma vlajkoslávou vyzdobenými malými osobními parníky. Č. 11.340 je záběr ze břehu, německý křižník „Kolberg“ proplouvá podél slavnostně vyzdobené rakouské flotily (po okraji negativu vyryto „Kolberg, Brioni 26. III. 1912“). Poslední negativ z návštěvy německého císaře v Brioni č. 11.378 zachytil osobní parníček plující k jachtě následníka trůnu „Lacroma“. S tímto negativem tematicky korespondují dva originální pozitiv P 37.340 a P 37.338, opatřené opět slepotiskovým razítkem s erbem následníka trůnu. Dostali jsme se k závěru našeho pojednání o identifikaci negativů ze sbírek archivu NTM. Ze 134 negativů se jich podařilo určit 127. Je přirozené, že v některých případech nebylo možné vyslovit s naprostou přesností definitivní údaje, ať běží o popis objektů či stanovení místa a času. Snažili jsme se však v každém případě vytvořit alespoň přibližný odhad podle dnes dostupných informací a vyslovit hypotézu popisu. Bylo-li tomu tak, vždy je to otevřeně uvedeno. Podobně jsme se pokusili stanovit chronologický sled záběrů v jednotlivých vymezených tematických okruzích. Také zde je to někdy záležitost poněkud spekulativní, jsou však případy, kdy stanovené pořadí je velmi pravděpodobné a lze je názorně prokázat, na což zde bohužel není dost místa. Pro efekt tohoto článku by bylo důležité, kdyby si čtenář mohl prohlédnout všechny fotografie souboru, případně provádět i některá srovnání s reprodukoványmi obrazy v časopisech. To je však z důvodů rozsahu rovněž vyloučené. Můžeme jen na několika málo případech doložit na konkrétních snímcích způsob našeho postupu při porovnávání a posuzování. Když bychom měli stanovit základní zásady pro tuto činnost, mu-

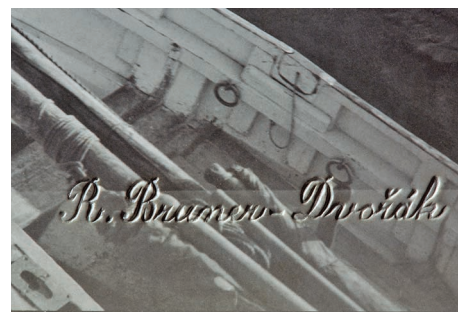

Brioni 26/III 1912

15

seli bychom začít důkladnou znalostí jednotlivých snímků, které jsme museli mnohokrát dlouho a detailně prohlížet a vzájemně porovnávat. Možnost rozložit si pozitivy na velké ploše, sledovat jich více najednou, měnit pořadí, pozorovat detaily lupou na náhledu kontaktní kopie nebo si digitalizovaný snímek zvětšit na obrazovce počítače, to vše bylo nezbytnou podmínkou naší práce. Totéž platí i při studiu reprodukováných fotografií v časopisech. Je až neuvěřitelné, jak snímky někdy člověka samy téměř vedou a nabízejí různé verze pracovních hypotéz. Samozřejmým předpokladem bylo i seznámení se s tématem a se základní problematikou rakousko-uherského válečného námořnictva, což nám kromě literatury umožnila zhruba dvouletá spolupráce, jíž jsme se podíleli v rámci uvedeného grantu na přípravě výstavy Naše moře v Národním technickém muzeu v roce 2014; četné diskuse s kolegy Mgr. Jaroslavem Jelínkem, Mgr. Arnoštem Nezmeškalem a Mgr. Jaromírem Patočkou, konfrontace našich názorů, předkládání nových argumentů a průběžné upřesňování hypotéz byly nedílnou a důležitou součástí práce, která se, jak věřím, posunula o něco dál, rozhodně však není uzavřena a bude pokračovat.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí (kód projektu DF13P010VV007), financovaného z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

16a

16b

16c